วิเคราะห์ประเด็นศึกษาตำนานการสร้างพระพุทธรูป

พินธกร นามดี

ตำนานคือการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆโดยการผสมผสานแนวความคิดและความเชื่อพื้นเมืองเข้ากับแนวความเชื่อทางพระพุธศาสนาและอารยธรรมใหม่ๆที่รับมากอินเดียและลังกา หากจะกล่าวถึงคำจำกัดความของตำนานสามารถให้คำจำกัดความของตำนานได้สามประการ ดังนี้

1. ตำนานคือนิทานพื้นบ้าน ซึ่งรวมหมายถึงนิทานท้องถิ่นและเทพนิยาย
2. ตำนานคืองานบันทึกประวัติศาสตร์ศาสนาอันเกิดจากความเชื่อความศรัทธาความหวัง และความกลัวที่จะรักษาระบบความเชื่ออุดมคติและสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาเอาไว้
3. ตำนานคือเรื่องราวเกี่ยวกับการเมือง กษัตริย์ราชวงศ์เหตุการณ์ต่างๆเกี่ยวกับมนุษย์และสังคมในอดีตรวมถึงเหตุการณ์ที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์[1]

ตามที่ผู้เขียนได้ทำการศึกษาตำนานเรื่อง รัตนพิมพวงศ์ ตำนานพระสิงห์พุทธปฏิมาเจ้าและตำนานพระแก่นจันทน์ซึ่งเป็นตำนานฝ่ายวัด ตำนานฝ่ายวัดเป็นผลงานการบันทึกของพระเนื้อหาจึงเริ่มด้วยการนมัสการพระรัตนตรัยประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา[2] โดยตำนานฝ่ายวัดนี้ได้สะท้อนให้เห็นทัศนคติความเชื่อความศรัทธาของผู้แต่งผู้อ่านและสังคมทั่วไปของคนในสมัยนั้นที่ยึดมั่นในคำสอนและปรัชญาของพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง โดยตำนานทั้งสามเรื่องที่ผู้เขียนได้ทำการศึกษาเป็นตำนานที่กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของปูชนียวัตถุซึ่งก็คือพระพุทธรูปที่มีความสำคัญและเป็นที่

---

[1] นาฏวิภา ชลิตานนท์, **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**, (กรุงเทพฯมหานคร : ลิ้นจี่การพิมพ์, พ.ศ.2524) หน้า 107-118

[2] Ibid, หน้า 126

ศรัทธาของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธโดยทั่วไปซึ่งจากการศึกษาสามารถวิเคราะห์ประเด็นศึกษาหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อถือและพิธีในสังคม
2. ระบบการปกครอง
3. โครงสร้างทางสังคม

ความเชื่อถือและพิธีในสังคม ความเชื่อถือและความคิดของคนในสมัยก่อนจากการศึกษาตำนานทั้งสามเล่ม สิ่งที่เห็นได้ชัดที่สุดที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อและความคิดของคนในสังคมคือศาสนาพุทธโดยเฉพาะความคิดความเชื่อที่จะทำนุบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาให้อยู่ครบห้าพันปีตามพระพุทธทำนาย จนเป็นเหตุให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปทั้งสามขึ้นเพื่อที่จะให้ศาสนาพุทธดำรงอยู่ถึงห้าพันปีดังกล่าวตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นการที่พระพุทธศาสนาได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อความเชื่อถือและความคิดของคนในสังคมโบราณเพราะ พระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งและมีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตของคนในสังคมสมัยโบราณซึ่งเป็นสังคมแบบพุทธ ตั้งแต่เกิดจนตายศาสนาพุทธจึงเป็นกติกาของสังคมที่มีส่วนกำหนดความคิด ค่านิยม ทัศนคติ ความเชื่อ ความศรัทธาของผู้คนในสังคมของคนโบราณอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้การดำเนินชีวิตความเชื่อและความคิดจึงต้องอยู่ภายใต้กรอบของศาสนาพุทธ

นอกจากนี้วัดยังเป็นแหล่งสะสมความรู้และวิทยาการต่างๆแหล่งเดียวในสังคมสมัยโบราณทำให้พระเป็นผู้ที่มีความรู้ ประชาชนโดยทั่วไปได้รับความรู้และวิทยาการต่างๆจากการถ่ายทอดของพระ เปรียบเสมือนการปลูกฝังความเชื่อและความคิดในแนวทางของศาสนาพุทธแก่คนทั่วไปในสังคมโดยปริยาย นอกจากนี้ในช่วงนั้นอาณาจักรไม่มีระบบการปกครองที่มีประสิทธิภาพเพียงพอเพราะประกอบด้วยผู้คนหลายเผ่าพันธุ์ ต่างวัฒนธรรม ต่างขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและวิถีในการดำเนินชีวิตทำให้ง่ายต่อการแตกแยก แต่ในทางกลับกันพระพุทธศาสนากลับมีความเป็นสากลมากกว่าพระพุทธศาสนาไม่มีการแบ่งแยกเผ่าพันธุ์ หรือเชื้อชาติสามารถเข้าถึงชนทุกกลุ่มภายในสังคมตั้งแต่กษัตริย์ ขุนนางจนถึงชาวบ้านธรรมดาจากเหตุผลดังกล่าวทำให้ผู้นำมองเห็นความสำคัญของศาสนาพุทธใน

ด้านของการปกครอง การนำเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาช่วยในการปกครองกลายเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับประชาชนผู้ตามที่จะปฏิบัติต่อกัน ภายใต้ควบคุมของศาสนาพุทธ

แนวความเชื่อความคิดของศาสนาพุทธยังได้สร้างพระมหากษัตริย์ในอุดมคติของประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธขึ้น นั่นก็คือธรรมราชาและนอกจากนี้ความเชื่อถือและความคิดทางศาสนาพุทธได้ครอบคลุมไปถึงความเสื่อมและความเจริญของอาณาจักรต่างๆ ดังนั้นการล่มสลายและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองจึงถูกอธิบายด้วยความชอบธรรมและความไม่ชอบธรรมของพระมหากษัตริย์ การแพ้ชนะสงครามเป็นเรื่องของบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ ผู้เขียนตำนานได้แสดงออกเกี่ยวกับความเชื่อและความคิดของพระพุทธศาสนาโดยการสะท้อนออกมาจากงานเขียน[3] ยกตัวอย่างเช่น ในรัตนพิมพวงศ์ เมื่อกษัตริย์ไม่ได้ตั้งอยู่ในธรรมเป็นผลให้บ้านเมืองประสบกับภัยพิบัติล่มสลายไปในที่สุด

> ...จึงเอาพระกุมารบุตรปุโรหิตไปถ่วงน้ำเสียในแม่น้ำอันชื่อว่าสาปนัททีฝ่ายปุโรหิตเห็นบุตรกระทำกาลกิริยามีความโศกเศร้าเป็นอันมาก โกรธพระมหากษัตริย์ว่าพระยาองค์นี้มิเป็นธรรม จึงพาบุตรแห่งตนหนีไปอยู่ประเทศอื่น ในกาลนั้นพญานาครู้เหตุขึ้งโกรธนักจึงบันดาลให้ห้วงน้ำอันใหญ่เทมาท่วมเมืองมหานคร เว้นไว้แต่ชนอยู่เรือเหลือนั้นถึงพินาศฉิบหาย ตายเป็นอันมาก...[4]

ส่วนทางด้านพิธีนั้นในหนังสือตำนานทั้งสามเล่มซึ่งเป็นตำนานทางฝ่ายวัดที่กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปนั้น ได้กล่าวถึงพิธีทางศาสนาไว้เป็นสำคัญเช่นพิธีการสถาปนาพระแก้วมรกตซึ่งปรากฏในหนังสือรัตนพิมพวงศ์มีเหตุผลสำคัญเพื่อสร้างความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปให้มีมากยิ่งขึ้นหรือการทำพิธีอันเชิญพระพุทธรูปไปตามเมืองต่างๆให้เป็นพิธีที่มีความใหญ่โต ก็เพื่อที่จะสร้างความศักดิ์สิทธิ์และสร้างความศรัทธาที่มีต่อ

---

[3] นาฏวิภา ชลิตานนท์, **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**, (กรุงเทพฯมหานคร : ลิ้นจี่การพิมพ์, พ.ศ.2524) หน้า 132

[4] พรหมราชปัญญา, **รัตนพิมพวงศ์**, แปลโดย พระยาธรรมปุโรหิต(แก้ว) หน้า 147

พระพุทธรูปและพระพุทธศาสนาให้เกิดแก่ประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งถือเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งของพระในพระพุทธศาสนา เปรียบได้กับการทำพิธีบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ในศาสนาพราหมณ์ที่มักจะทำมีความให้ใหญ่โตและความศักดิ์สิทธิ์เพื่อสร้างอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่มีต่อประชาชนให้มากขึ้นพิธีทางศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของพระพุทธศาสนา เช่นในตอนที่พระนาคเสนทำการสถาปนาพระแก้วมรกตในรัตนพิมพวงศ์ มีความว่า

> ...ก็บูชาซึ่งพระพุทธรัตนปฏิมากรเจ้าด้วยเครื่อง
> สักการะบูชามีประการต่างๆ คือฉัตรธัชธงไชย ธง
> ประฏากเป็นอาทิและบุปผาชาติทั้งหลายเป็นอาทิ ดอกบัว
> ขาวและบัวเผื่อนธูปของหอมหมดมลทินและอบฟุ้งไป
> ด้วยกะลำพักและกฤษณา...ยังดุริยางค์ดนตรีทั้งหลายอัน
> มากกว่าพันเป็นต้นว่ากลองเภรีและสังข์ตะโพนบัณฑวะ
> และพิณให้ประพฤติบันลือไปเป็นสัททบูชาประดุจพื้น
> แผ่นดินจะทำลายด้วยเสียงกึกก้องแห่งเสียงสรรเสริญ
> สาธุการ...บูชาซึ่งพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกตสิ้นเจ็ดวัน
> เจ็ดคืนด้วยวิธีพุทธบูชาดั่งพรรณมาดั่งนี้...[5]

แม้ว่าความคิดความเชื่อและพิธีของคนในสังคมโบราณจากการศึกษาจากตำนานทั้งสามเล่มเต็มไปด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอาจมีบางเรื่องที่เหลือเชื่อไม่สามารถอธิบายหาเหตุผลได้จึงเป็นการยากผู้อ่านงานของผู้เขียนตำนานในปัจจุบันจะแยกแยะสิ่งที่เกิดขึ้นจริงและสิ่งที่เชื่อว่าเกิดขึ้นจริงออกจากกันได้เป็นเพราะผู้คนในสมัยนั้นมีโลกของพุทธอยู่ในส่วนหนึ่ง “ความจริง” ของเขาเสมอ[6] นอกจากนี้จากการศึกษาตำนานทั้งสามเล่มยังชี้ให้เห็นถึงความเชื่อที่สำคัญของคนในสังคมโบราณคือความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมจะเห็นได้จากเมื่อพระราชาหรือพระมหากษัตริย์สวรรคต เช่น

---

[5] พรหมราชปัญญา, **รัตนพิมพวงศ์**, แปลโดย พระยาธรรมปุโรหิต(แก้ว) หน้า 128

[6] นาฏวิภา ชลิตานนท์, **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**, (กรุงเทพฯมหานคร : ลิ้นจี่การพิมพ์, พ.ศ.2524) หน้า 130

> ...ก็เอาพระจันทร์เจ้าเมือสู่บ้านแห่งตนอันที่ใกล้
> สบแม่สรอยที่นั้นแล้ว ท้าวตาแหวนก็อุปฐาก
> พระจันทร์เจ้าด้วยคารวะครพยำดีนักแล ก็จุติตาย
> ไปตามกรรมแห่งตนนั้นแล...[7]

ระบบการปกครอง จากการศึกษาตำนานทั้งสามเล่มอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องกับชนทุกชั้นของคนในสังคมโบราณตั้งแต่ชนชั้นปกครองจนกระทั่งถึงชนชั้นที่ถูกปกครองโดยบรรดาผู้ปกครองได้ใช้หลักความคิดและความเชื่อภายใต้กรอบของศาสนาพุทธเป็นเครื่องมือในการปกครองอันเป็นจุดประสงค์ตกทอดแฝงตัวมาแต่เริ่มกำเนิดศาสนา เพราะตัวศาสดาผู้ให้กำเนิดศาสนานั้นก็มาจากวรรณะกษัตริย์

ทัศนคติและแนวคิดของพระองค์หรือแม้แต่ธรรมะซึ่งตรัสรู้ภายหลังล้วนเกิดจากการหล่อหลอมของทัศนคติฝ่ายปกครอง ซึ่งทรงยึดและดัดแปลงมาจากหลักคัมภีร์และความเชื่อดั้งเดิมของลัทธิพราหมณ์และนิกายอื่นๆในสมัยนั้น เช่นลัทธิพระเวทย์ คัมภีร์พราหมณ์ และคัมภีร์อุปนิษัท ในส่วนหนึ่งของคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่นการสอนให้รู้จักการเกรงกลัวต่อบาป เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตากรุณา รวมไปถึงการยึดถือปฏิบัติศีลห้าและศีลแปดของคนในสังคมและการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทำให้ง่ายต่อผู้ปกครองที่จะทำการปกครองประชาชนภายใต้กรอบคำสอนของพระพุทธศาสนา

อำนาจปกครองตามการศึกษาตำนานทั้งสามเล่มล้วนแต่เป็นของชนชั้นผู้นำคือกษัตริย์โดยใช้อำนาจการปกครองแบบเทวราชา อำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารราชการแผ่นดินอยู่ที่กษัตริย์ทรงเป็นเอกาธิปัตย์อำนาจการปกครองนอกจากจะอยู่ในมือของกษัตริย์แล้ว กษัตริย์ในสังคมโบราณยังได้แจกจ่ายพระราชอำนาจให้กับชนชั้นสูง เช่นพระบรมวงศานุวงศ์และชนชั้นสูงที่เป็นขุนนางเป็นการแบ่งเบาภาระในการปกครองอาณาจักรไม่ให้ตกอยู่เป็นภาระหนักของพระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์ผู้เดียว และการปกครองแบบเอกาธิปัตย์แบบนี้ทำให้ขาดการถ่วงดุลทางอำนาจไม่สามารถตรวจสอบการบริหารและการปกครองของรัฐบาลได้ประชาชนในสังคมโบราณ ซึ่งได้รับแนวความคิดและความเชื่อแบบ

---

[7] พระมหาหมื่น วุฑฒิญาโณ, **ตำนานพระสิงห์พุทธปฏิมาเจ้า ในประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 2**, แปลโดยสงวน โชติสุรัตน์ (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์อักษรบริการ, พ.ศ. 2525) หน้า 77

พระพุทธศาสนาในเรื่องของการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วทำให้เกิดการยอมรับสภาพในปัจจุบัน ไม่ดิ้นรนที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆในสังคมเพราะเชื่อว่าสิ่งที่ทำให้ตนเป็นอยู่ในปัจจุบันสิ่งเป็นผลมาจากการกระทำของตนในอดีต

ปรัชญาทางพุทธศาสนาทั้งในระดับโลกียะและโลกุตระ ล้วนให้คำตอบที่มุ่งไปสู่ความสงบ การยอมรับหลักแห่งการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำให้เกิดการยอมรับสภาพปัจจุบันโดยไม่มีการขวนขวายเรียกร้องต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงใดๆซึ่งหากสามารถทำให้ประชาชนทุกคนยึดมั่นในคำสั่งสอนดังกล่าวอย่างเคร่งครัดแล้ว ย่อมหมายถึงความง่ายของรัฐที่จะปกครองประชาชนโดยมีศาสนาเป็นกลไกอย่างหนึ่ง ประวัติของศาสนาพุทธแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นระหว่างอาณาจักรและพุทธจักรในทำนองเกื้อกูลซึ่งกันและกันเสมอมา[8]

คติการปกครองในอุดมคติจากการศึกษาในตำนานทั้งสามเล่มการปกครองในอุดมคติที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ ลักษณะการปกครองของพระมหากษัตริย์ที่เรียกว่า “ธรรมราชา” ในแนวความคิดเกี่ยวกับ ธรรมราชานี้เป็นความคิดที่มีมาก่อนหน้านี้โดยปรากฏในศิลาจารึกของสุโขทัยและล้านนา ความคิดเรื่องธรรมราชาที่ปรากฏในตำนานจึงไม่ใช่เรื่องใหม่แต่เป็นความคิดที่สืบทอดกันมาสู่รูปแบบของการเขียนตำนานที่มีการพัฒนาขึ้น [9] ตามความหมายของคำว่าธรรมราชา ก็คือพระราชาที่มีธรรมะเป็นที่ตั้งทั้งในการปฏิบัติตนและในด้านการปกครองโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นภายในสังคม แนวความคิดเรื่องธรรมราชามีอิทธิพลต่อการปกครองของคนในสมัยสังคมแบบโบราณเป็นอย่างมาก โดยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่กษัตริย์จะต้องปฏิบัติในการเป็นธรรมราชาเพื่อกษัตริย์ในอุดมคติ คือ ทศพิธราชธรรมสิบประการและจักรวรรดิวัตรสิบสองประการ

ลักษณะของธรรมราชาที่ปรากฏในตำนานแยกได้เป็นสามประการคือ พระราชาผู้รู้ธรรม ก่อนที่จะปฏิบัติธรรมได้พระราชาจะต้องรู้และเข้าใจธรรมก่อน ผู้ที่เป็นพระราชาที่ดีจึง

---

[8] นาฏวิภา ชลิตานนท์, **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**, (กรุงเทพฯมหานคร : ลิ้นจี่การพิมพ์, พ.ศ.2524) หน้า 136

[9] นาฏวิภา ชลิตานนท์, **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**, (กรุงเทพฯมหานคร : ลิ้นจี่การพิมพ์, พ.ศ.2524) หน้า 199-200

ต้องบวชเรียน เข้าใจ รอบรู้โต้ตอบซักถามเรื่องธรรมกับปราชญ์หรือพระภิกษุสงฆ์ได้ นอกจากรู้ธรรมแล้พระราชาจึงต้องประพฤติธรรม คือ จะต้องสมาทานศีลห้าและศีลแปด ทรงทศพิธราชธรรม และปฏิบัติตามจักรวรรดิวัตรสิบสองประการ เพื่อบ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข ไม่เช่นนั้นบ้านเมืองจิปริต เพราะเชื่อว่าความเจริญและความเสื่อมของบ้านเมืองมีส่วนสัมพันธ์กับคุณธรรมของผู้ปกครองอย่างมากผู้ปกครองจึงมักต้องแสดงความเป็นผู้มีคุณธรรมให้ปรากฏ[10]

ซึ่งจากการศึกษาจะเห็นแนวความคิดเกี่ยวกับธรรมราชาได้เด่นชัดในตำนานเรื่องรัตนพิมพวงศ์โดยกษัตริย์ในอุดมคติที่ปรากฏในตำนานเรื่องนี้คือ พระเจ้ามิลินทร์และพระเจ้าอนุรุทซึ่งทั้งสองพระองค์เป็นกษัตริย์ที่ใฝ่และศรัทธาในพระพุทธศาสนา และปกครองอาณาจักรโดยธรรมเมื่อปกครองอาณาจักรโดยธรรมแล้วก็ไม่จำเป็นที่จะต้องใช้กำลัง ในการปกครองอาณาประชาราษฎร์โดยการใช้หลักธรรมในการปกครองนี้จึงถือเป็นรูปแบบการปกครองในอุดมคติตามแบบพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าธรรมราชา การเป็นผู้รู้ธรรมและประพฤติธรรมเป็นการทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนโดยแท้จริง

โครงสร้างทางสังคม การแบ่งชนชั้นและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นจากการศึกษาตำนานทั้งสามเล่มซึ่งเป็นตำนานฝ่ายวัดไม่ได้กล่าวถึงการแบ่งชนชั้นและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นมากนัก อาจกล่าวได้ไม่ละเอียดนักเนื่องจากขอบเขตในการศึกษาค่อนข้างแคบ จากการศึกษานั้นสังคมประกอบไปด้วยสังคมสองชนชั้นคือ ผู้ปกครองอันประกอบไปด้วย กษัตริย์ เจ้าเมือง ขุนนาง ข้าราชการโดยมีกฎหมายในการบังคับอย่างไม่เคร่งครัดอำนาจสิทธิ์ขาดในการตัดสินอยู่ที่ผู้ปกครองเป็นหลักใหญ่ โดยผู้ปกครองมีหน้าที่สำคัญคือการปกป้องอาณาจักรจากผู้รุกราน ส่งเริมการทำมาหากินโดยผู้ถูกปกครองต้องตอบแทนการดูแลปกป้องโดยการเชื่อฟังคำสั่งจากระบบการปกครองดังกล่าวทำให้ผู้ปกครองสามารถกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นไปตามความประสงค์ได้ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนี้พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีส่วนแทรกอยู่ระหว่างกลางของทั้งสองชนชั้นเปรียบเสมือนตัวเชื่อมและตัวที่จะควบคุมอำนาจอันมากมายของกษัตริย์ทางอ้อม ซึ่งจะเห็นได้ว่าแม้ว่าอำนาจของกษัตริย์จะมีมากมายตามรูปแบบการปกครองดังกล่าวแต่ก็ไม่

---

[10] Ibid, หน้า 206

สามารถจะใช้อำนาจที่มีได้อย่างเต็มที่เพราะเนื่องจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีส่วนเป็นเหมือนกรอบครอบอำนาจของกษัตริย์ไว้อีกขั้นหนึ่ง นอจากนี้เรื่องราวจากตำนานยังแสดงให้เห็นถึงความสมพันธ์ทางการทูตระหว่างเมืองต่างๆในสมัยอดีตโดยดูจากการขอองพระพุทธรูปไปสักการะในเมืองต่างๆ

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษาตำนานทั้งสามเล่ม ซึ่งแน่นอนว่าผู้เขียนเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนาทำให้ประเด็นต่างๆทั้งหกประเด็นที่ทำการศึกษา พระพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเชื่อทางสังคม ค่านิยม ระบบการปกครองสภาพสังคม พระพุทธศาสนาล้วนแต่เข้าไปมีบทบาทครอบคลุมแม้จะไม่ทั้งหมดแต่ก็เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งตำนานจะเต็มไปด้วยเรื่องราวที่ผู้ศึกษาในปัจจุบันยากแก่การที่จะเข้าใจเพราะต่างสภาพทางสังคม ค่านิยมในความเชื่อแต่ตำนานก็ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนในสังคมสมัยนั้น รวมถึงทัศนคติต่อผู้ปกครองในอุดมคติที่มีในสมัยอดีต

หนังสืออ้างอิง

นาฏวิภา ชลิตานนท์, **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**, (กรุงเทพฯมหานคร : ลิ้นจี่การพิมพ์, พ.ศ.2524)

พรหมราชปัญญา, **รัตนพิมพวงศ์**, แปลโดย พระยาธรรมปุโรหิต(แก้ว)

พระมหาหมื่น วุฑฒิญาโณ, **ตำนานพระสิงห์พุทธปฏิมาเจ้า ในประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 2**, แปลโดยสงวน โชติสุรัตน์ (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์อักษรบริการ, พ.ศ. 2525)